

CRVENA ZEMLJA

LIDIJA KLEMENČIČ

■ Laguna ■

Nadam se da čitaoci ovaj roman neće shvatiti kao strogo istorijski. Nisam istoričar, pa mi je, verujem, dozvoljeno da ponešto i izmislim (Ajšinhan i njegove stanovnike), ili promenim (Antalija se nije tako zvala u vreme dešavanja radnje ovog romana). Takođe, sporazum o zameni stanovništva između Grčke i Turske nije se desio u isto vreme kad i iseljavanje muslimanskog življa iz Srbije, ali je meni za potrebe ovog romana odgovaralo da događaje u vremenu rasporedim drugačije.

I

Kada je baba Sadija prvi put rekla mom ocu Emreu da joj je želja da je sahrani u Srbiji, samo je prevrnuo očima i uzdahnuo. Baba je ponovila zahtev, pravilno shvativši da je on ne uzima za ozbiljno, a otac je preko volje ispustio dim cigarete iz pluća i tiho rekao:

– Šta će me još snaći?

Baba Sadija je još koji put nabacila tu temu pa za kratko odustala od svog sina i obratila se mojoj majci računajući, valjda, snaha joj je, ne sme joj ništa odbiti. Moja majka Fata, inače sasvim sposobna da odbrusi i babi i mužu, zbunila se i tiho odgovorila:

– Bog je najveći. Naće te on i ovde u Turskoj, ne sekiraj se ti.

– Ne sekiram se ja za Alaha, već za sebe. Znam valjda da je on veliki, nisam od juče, nisam kaurin. Ja i neću Alaha, daleko bilo, da sa'ranjujem, već sebe. 'Oću u srpskoj zemlji da mi kosti leže, razumeš li ti mene? Nego, hoćeš li ti mene odneti u Srbiju ili nećeš, da ja znam na čemu sam.

Majka je rekla da ona to ništa ne zna i ne sme bez oca, a baba je pljunula u prašinu, digla ruke ka nebu i zavapila:

– Jebem ti žensko! Pa ti ništa nisi u stanju da uradiš da valja. Isto muško! – na šta je moja majka prošištala:

– Polako to malo, polako; čuće ko.

– E, zaboje me ko će čuti!

Baba Sadija je nekako u isto vreme kada je razvila sklonost ka sahranjivanju u Srbiji, razvila i, ženama sasvim nepriličnu, sklonost ka neumerenom psovanju i neodmerenim rečima. Od njenih psovki crvene su uši i ocu i dedi i majci mojoj; samo sam ja umirao od smeha svaki put kada bi baba pustila jezičinu da mlatara. Baba-ujna Hatidža se takođe smejujila na svaki babin pomen Srbije, ali nju baba Sadija nije zarezivala nimalo.

Uvidevši da od snahe nema vajde, ponovo se ustremila na mog oca. Kada je baba počela svakoga dana dodijavati s istom pričom, otac se počeo kriti po kući. Ako bi baba ušla u mušku sobu, moj je otac odmah nalazio nekog posla vani. Ako bi ga, pak, uveče, uz čaj i duvan, zastala u dvorištu, on bi se brže bolje okrenuo ka ulici i viknuo:

– O, Ahmete, ti li si? Treba da ti pomognem nešto, a? Evo idem! – i brzo bi istrčao na pustu ulicu na kojoj od Ahmeta nije bilo ni traga ni glasa.

Potom bi otišao u čajdžinicu i ostajao tamo sve dok se ne zatvori, ne bi li bio siguran da je baba legla da spava i da ga neće dočekati na kapiji s istim upornim zahtevom. Od tolikog sedenja s večeri u čajdžinici, očevo zdravlje je poprilično trpelo. Silni čajevi koje bi tamo popio nisu mu davali mira noću i više je vremena provodio mokreći nego snevajući. Osim toga, ni cigarete koje je palio jednu na drugu u čajdžinici nisu doprinosile njegovom zdravlju, tako da je noću,

umesto da spava kao sav ostali svet, moj otac ili ljuto kašljao ili pišao čaj. Kada bi ujutro otvorio oči i ustao, baba bi ga odmah sačekala s istim pitanjem.

– Hoćeš li ti mene sahraniti u Srbiji, je li bre, čuješ ti šta te ja pitam?

– Alaha mi, pre ćeš ti mene u zemlju smestiti, a meni je sasvim svejedno gde ću ležati ako ću u dženet makar i priviriti. Ako li dženet čak i ne vidim, 'ma i mrtvom će mi bolje bit' neg' tebe vasceli dan da slušam – odgovarao bi otac oteklih, nadutih od nespavanja, očiju i glasom škripavim od duvana i suvog kašlja. Potom bi brzo pobegao u njive i ostajao tamo sve do popodnevne molitve.

Kada bi se za večerom svi zatekli, baba bi odmah počela svoje.

– Mene, sine, u Srbiju da nosiš kad umrem. Neću ovde u ovu crvenu zemlju da me trpate. Neću moći da dišem od ove prašičine, evo mi se svud u kosu i kožu uvukla. Pun mi nos ovog govnetar crvenog, evo vidi! – pa bi bučno istresla nos u krpku i pokazala nam crvene bale, ne mareći mnogo što smo se za jelom zatekli i što bi kome moglo pripasti muka. – Šta će tek biti kad pod zemljom budem? Ne mogu ti ja nikako ovde u zemlju, nego da ti mene lepo u Srbiju nosiš, a, sinko?

– Pod zemljom se ne diše luda ženo, da bi luda! Kako će ti prašina smetati kad budeš mrtva, a? De objasni, matere ti one tvoje što je bila luda kô i ti što si, kako ćeš ti to pod zemljom disati! – dreknuo bi moj deda Salih na babu, dok se baba-ujna Hatidža kliberila u ruku, krijući da joj dva prednja gornja zuba fale, a ni donji nisu bili u tip-top izdanju.

Baba bi odmahнула rukom ka dedi, promrmljala nešto za sebe ne bi li se malo smirila, pa očigledno nesmirjena, vrisnula

na njega. U poslednje vreme nije joj uspevalo da se primiri i sve je češće otvoreno pokazivala svoju netrpeljivost prema mužu s kojim je u sretnom braku provela dobrih pedeset ako ne i više godina.

– Je l' ja tebe nešto pitah, a? Jesi li mi ti sin ili čovek a, šta si? Znam ja da od tebe ne bih ni čašu vode na samrti dobila. Ja sa svojim sinom razgovaram; on mi je valjda nešto i dužan, ako ti već misliš da nisi. Uostalom, ako se pod zemljom ne diše, što me onda i u sanduk neki ne nabiješ kad umrem, a? Da se pod zemljom ne diše, ne bi se mi u belom čaršavu sahranjivali, no isto kao i kauri. Hoću tamo da me sahranite, jer su svi moji iz Srbije, nisu se u Turskoj rađali. Vuče me nešto, ne umem objasniti – završila bi baba važno, sva srećna što je pronašla aber kojim će dedi usta začepiti.

Deda bi na ovo nastavio da ponavlja:

– Ne vredi; luda kô i mater što joj bi, pa to ti je.

– Nemojte tako... – počela bi moja majka, ali bi se deda obrecnuo na nju jednim sočnim:

– Kuš! – i ona bi odmah ućutala i izašla iz sobe.

Ako je s mužem i svekrvom nekako i izlazila na kraj, s dedom nikako nije mogla i nikada se nije usudila da mu protivreči. Ova vrsta straha i poštovanja bila mi je veoma čudna, budući da deda nije mogao imati više od pedeset kila. Biće da su sede kose njegove bile dovoljne da se majka pored svekra uvek oseća malom i nedostojnom da bi se s njim upuštala u svađu.

Moj otac bi nastavio da žvaće pohovani karfiol, musaku od tikvica i turšiju, kao da se ništa ne dešava, kao da se baba nije njemu obratila i kao da nije, suprotno običaju, na sav glas, za večerom i pred muškima, povelala razgovor koji ama baš nikome, do njoj, nije prijao. Nije prošlo mnogo, a baba je

zaboravila na sve običaje, na Proroka i na Boga jednako, i više niko sa njom nije mogao izaći na kraj. Ja sam tada imao nekih deset-jedanaest godina i babino ludilo me isprva plašilo i brinulo, a kasnije, kada sam se malo navikao na njena svakodnevna dodijavanja sa sahranom u Srbiji, i dobro zabavljalo.

– Mehmete, hoćeš li ti babu u Srbiji sahraniti? – pitala bi baba na kraju čak i mene, mada sam bio mali i do Antalije da odem sam.

– Ne smem baba, ubio bi me otac – odgovorio bih joj kroz smeh. – Možda kad se oženim...

– Mehmete, Mehmete, ne rugaj se babi! – majka bi mi u prolazu zavalila ćušku za uvo.

– Majka, nisam ja...

– Mehmete! Ne svađaj se s materom! – dreknula bi i baba na mene pa mi i sama pilepila jednu za uvo.

Kako bilo, baba je, luda ili ne, u jednom bila sasvim u pravu. Od crvene zemlje nisi mogao živ ostati i, mada smo svi od te zemlje živeli, ipak nam je njena suvoća, vrelina i prašina koja se sa nje dizala i treperila vazduhom, dodijavala. Svako je domaćinstvo imalo zemlje i živeli smo od njiva krcatih paradajzom, tikvicama, karfiolom, paprikama, ljutaćicama, lukom, dinjama i lubenicama. Kad nisam bio u njivi, radio sam oko njive, jer smo i nešto voća gajili. Imali smo limuna i narandži, a i po koja maslina i smokva se zatekla. Moji su imali i jedan mali vinograd, sasvim dovoljan da se od njega svake godine kupi par dobrih janjaca, ali i oko tog vinograda je bilo posla. Neće čak ni grozd sam od sebe da nikne. Kako god okreneš, ja sam uvek nešto zalivao, okopavao, plevio, obrezivao, bacao đubrivo, skidao zlatice s krompira, vazda sam posla imao oko te crvene, prašnjave zemlje. Dok sam radio, maštao sam o tome kako ću jednog

dana odrasti, oženiti se i otarasiti se crvene zemlje jednom za svagda. Maštao sam o tome i za vreme časova u školi, za vreme molitve, u džamiji, čak i u igri s drugovima; za ručkom, doručkom, večerom, vazda mi je ta misao bila u glavi. Odrasti, oženiti se i otići s ove crvene pustinje. Budući da je najbliži veći grad bio Antalija, a tu mi je i tetka Derva živela, tako sam sve svoje nade polagao baš u Antaliju. Kada bi nam u posetu dolazila druga tetka, ona iz Alanje, tako sam i ja maštarije prebacivao na taj grad; bilo gde, samo što dalje od crvene zemlje. U Antaliji sam prvi put u životu video kamion i sasvim me očaralo to prevozno sredstvo, kao i bilo kog drugog dečaka tog doba, uostalom. Nadao sam se da ću, kad odrastem, postati kamiondžija i živeti u gradu. Kako baba mrtva nije htela u tu crvenu zemlju, tako ni ja živ ne hteh na njoj ostati. Sva ova moja maštanja bila su bez ikakve osnove, budući da sam bio jedini sin među tri kćeri, i otac me nikada ne bi sa zemlje pustio, isto kao što i njega njegov otac nije pustio da ode. Mada, ako ću pravo govoriti, moj otac nikad i nije pokazivao želju da ikud iz Ajšinhana mrdne. Čak je i u Antaliju nerado silazio.

Ne znam ni sam ni kako ni zašto se baba odlučila da se meni ispoveda pored tri unuke, koje je imala pri ruci. Doduše, Aida je bila još mala, ali dve starije, Melisa i Fatima, već behu udate, tu u selu, i mogla je baba kad god je htela otići kod njih i njima dušu otvoriti, ali Alah sve vidi i sve uredi kako treba, pa valjda i to da se baba baš meni, pored silnih ženskinja, poverava.

– Mehmete, da vodiš ti babu u Srbiju, hoćeš? – počinjala bi baba.

Živeli smo iznad Antalije, u selu od trideset dve kuće, smeštenom između dva vrha, na planinskoj ravni. Nije to neka

previše visoka planina, nema tu ni neke šume, mahom je golo brdo, tek pokoji šumarak što više podseća na gustiš, a trnja, zmija i guštera kol'ko voliš, kamenito i prašno, ali bilo je i njiva, doduše na nepristupačnim mestima, sve nešto uzbrdo-nizbrdo, ali eto... Čovek se na sve navikne. Vetrovi su ovde bili jaki, vreli i uporni i isušivali su ionako suhu zemlju do te mere da su njive pucale i povremeno su se otvarali pravi krateri u zemlji. Nikakvo tu zalivanje nije moglo pomoći, mada smo uporno, svakodnevno nosali kante s vodom i polivali. Kiše su bile retke, tako retke da smo svi u selu, ako bi čuli pljusak, ma da je i najveći bio, odmah izlazili na ulicu da i nas kiša malo okvasi. I ljudi, kao i zemlja, pucali su od tog suvog, vrelog vazduha, pa su i stari i mladi bili crni, nekako spečeni s dubokim brazdama na licu, a verovatno i na duši. Kad sam bio mali, te su me rupe u zemlji mnogo zanimale. Verovao sam da kroz takvu jednu rupu u našoj njivi mogu da vidim suprotni kraj zemljine kugle i mnogo sam vremena provodio buljeći u rupu umesto da okopavam korov. Grdili me i baba i majka i otac i deda, što zaludan blejim u zemlju, ali bilo je to jače od mene. Mnogo me zanimalo da vidim šta ima tamo, a bilo je jedno veliko ništa. Sušne su godine sledile jedna drugu i zemlja je nanovo pucala i stvarala nove brazde, a ja sam pored svake nove brazde legao u prašinu i pokušavao da dokučim vidi li se šta, majku mu, dole. Jedne su godine svi bunari u selu presušili preko noći; nisi mogao zaititi ni kofu vode nigde, ni u jednoj avliji. Nekim je čudom iz česme koju je neki Grk sazidao i ostavio u dvorištu crkve curilo. To nas je spasilo, i nas i useve, iz te je česme uvek hladan mlaz išao, kao da suše i nema. Opet su stari ljudi pričali:

– Veliki je Alah, znao je on da će jednog dana suše biti pa je sve na vreme uredio.

– Meni se sve čini da Alah jeste veliki, al' pametan beše i taj Grk što česmu opravi; da njega ne bi, teško bi nas i Bog spasao.

– Nešto ne verujem da je Alah s Grcima divanio i saradio u našu korist.

II

U Antaliji su nas smatrali došljacima, mada je selo oduvek bilo tu gde jeste. Ipak, za sve dole bili smo i ostali došlje. Selo smo nazvali Ajšinhan, po mojoj prababi; kako se zvalo ranije, dok se mi još nismo doselili, niko nije zapamtio. I u karti sam jednom video da piše Ajšinhan, ali za one dole naše selo je bilo i ostalo Grcihan, na šta su se svi u selu ljutili, al' šta ćeš... Ne možeš ispraviti ono što narod iskrivi po svom. Kasnije su nikle i nove kuće, ali isprva smo svi bili u njihovim kućama. Nismo u životu videli nijednog Grka, ni živog ni mrtvog, oni su odneli i svoje mrtve kad su se selili, valjda se bojali da im kosti ne oskrnavimo, šta li... Nismo znali ni jezik, ali su nas dole i dalje uporno Grcima zvali. Verujem da je i dan-danas tako. Svi smo u selu, pored turskog, govorili srpski. Osnivači sela su bile porodice koje su poreklo vodile iz Srbije, a u Tursku su se preselile iz Bosne. Većina stanovnika Ajšinhana se prvo iselila iz Srbije u Bosnu, ko u Zvornik, ko u Srebrenicu, Sarajevo, Bijeljenu, Vlasenicu...; neki su otišli u selo Kozluk kraj Drine, tako da u Srbiju mogu da gledaju preko zelene